

ESKİ TÜRKÇEDE BUDDHA'NIN 32 LAKŞAÑASI

F. SEMA BARUTÇU

I. Budizm'de 32 lakşana (Skr. *dvātriṃśadvaralakṣaṇa*) büyük insanın (Skr. *mahāpuruṣa*); cakravartin veya özellikle bir Buddha'nın fizik üstünlüğü ve güzelliğini oluşturan yapıcı özelliklerini, dış görünüşünü belirten karakteristik işaretlerdir.

Büyük insanın bu 32 karakteristik işaretinin (Skr. *mahāpuruṣalakṣaṇa*) Eski Türk dili ile sayıldığı eksik bir liste TT VIII G 56-72. satırlar arasında bulunmaktadır. Fakat hem Skr. hem de ETü. kısımlarının büyük ölçüde yıpranmış olduğu, dolayısıyla birçok yerinin okunamaz durumda bulunduğu bu metnin bütününe elde olmaması 32 lakşana'nın ETü.'de tam bir listesini çıkarmaya imkân vermez. Bundan başka, birkaç lakşana'yı U III 71/3-31 ve 72/1-6. satırlarda sayılan *Burқан edgüleri* arasında açıkça tesbit etmek mümkündür. Yine telif - tercüme Budist Uygur metinlerinde Buddha veya mahāpuruṣa'ların niteleyicileri şeklinde bazı lakşana'lara serpiştirilmiş olarak rastlanmaktadır. Fakat *Maytrisimit Nom Bitig*'in (*Maitreyasamitinātaka*) Hami yazmasının bulunmasına kadar, büyük insanın 32 karakteristik işaretlerinin Eski Türk dili ile tesbit edilmiş tam bir listesi yoktu.

“Maitreya ile buluşma temsili” demek olan *Maitreyasamitinātaka*, Vaibhāṣika tarikatine bağlı, Agnideśa'da (bugünkü *Karaşehir*) doğmuş *Āryacandra Bodhisattva Kāṣṣi Ācarya* tarafından Sanskritten Tohar diline göre telif - tercüme edilmiştir. *Āryacandra*'nın *nātaka* “temsil”ler şeklinde olan bu eserini *ülüş* “bölüm”ler halinde *İl Bahık*'lı (*Koço*'lu) *Prajñāraṣita Kāṣṣi Ācarya* tercüme etmiştir¹. F. W. K. Müller ve E. Sieg'in “Maitrisimit und “Tocharisch”² adlı makalelerinde Toharca ve Eski Türkçe metinler arasında bir bağlantı olduğu, yaptıkları bazı bölüm karşılaştırmalarıyla ortaya konmuştur. En son E. Moerlose, ileri sürdüğü bazı dayanaklarla Türkçe metnin muhtemelen Toharcasının aynen tercümesi olmadığı yolunda kanaate vardığı “The Way of Vision (*Darśanamārga*) in the Tocharian and

¹ *Maitreyasamiti*'nin yazıldığı dillerdeki metinler ve üzerinde yapılan araştırma ve incelemeler için bk. Osman F. Sertkaya, (tenkit) “Maitrisimit Nom Bitig -I-”, s. 254-259 ve “Maitrisimit Nom Bitig'in Hamı = Komul yazması”, s. 275-280; Tekin-Maytr., Ankara 1976, s. 27-35.

² SPAW 1916, s. 395-417.

Old Turkish Versions of the Maitreyasamitināṭaka” adlı makalesinde Maitr.’in ETü. tercümesinin³ 156b/11–33. satırlarını Toḥ. paralel metinle (TSA 267–268b/6-7, 305a/3–7) karşılaştırdı.

Bu yazının konusunu oluşturan ilk çalışmayı ise, W. Couvreur yapmıştır. W. Couvreur, “Le caractère Sarvāstivāda - Vaibhāṣika des fragments tochariens A d’après les marques et épithètes du Bouddha” adlı *Le Muséon* (59 (1946), s. 577–610)’da neşredilen çalışmasında, üstün insanın 32 karakteristik işaretinin iki listesini Toḥ. yazmalarda gördükleri şekillere dayalı olarak incelemiştir (TSA 212b 6–213a 7, 291b 4–292b 2). Couvreur’ün incelediği ilk parça *Maitreyasamitināṭaka*’nın girişini meydana getiren Bād-hari hikâyesinden alınmıştır. 291–292’deki bölüm sağ ve sol köşeleri iyice yıpranmış bir işaret listesinin artıklarını ihtiva etmektedir⁴.

Maitreyasamiti’nin ETü. Hami yazmasında Buddha’nın 32 lakşana’sı iki liste halinde II. Bölüm’ün 5a/7-5b/29. ve 11b/10–12a/1. satırları arasında verilmiştir. Maitr. H. yazmasının II. Bölümü’nün Tekin neşrindeki (BT IX) eksik satırları tamir etmesi yanında, Berlin koleksiyonunda bulunmayan sayfaları da içine almasından dolayı büyük önemi vardır⁵. Maitr. H. yazmasında 32 lakşana’nın sayıldığı kısımlar da Tekin neşrinde yoktur. Dolayısıyla ETü.’de 32 lakşana’nın tam bir listesine, şu anda yalnızca Maitr. H. yazmasında bulunan şekilleriyle sahibiz.

Maitr. H. yazmasında bulunan iki listeden 5a/b’deki ilki, birden otuz ikiye kadar numaralandırılarak verilmiştir. Lakşana’ların numaralandırılması alt kısımların; ayak tabanı, parmaklar, topuk, uyluk vb. tasviriyle başlamakta, derece derece yükselerek *uṣṇīṣa* “kafatası yumrusu”na ve *ūrṇā* “iki kaş arasındaki beyaz tüy”e ulaşmaktadır. Bu bakımdan bu liste az-çok yer değişikliği olmakla beraber Toḥ. listelerle uyuşur. Diğer ikinci liste ise, *Lalita Vistara*’da olduğu gibi tersi bir sıra takip eder⁶ ve bazı lakşana’lar da söylenmemiştir (14. ve 17. lakşana’lar).

“Ayırıcı işaret, alâmet” demek olan Skr. *lakşana* ETü.’de *lakṣan* şeklinde alıntı kelime olarak vardır. Bu Skr. kelime Toḥ. A’da *lakṣam* B’de *lakṣana*, Saka.’da *lakṣana* olarak bulunmaktadır. ETÜ.’de *lakṣan* yanında *belgü*, *irü belgü* tabirleri de umumî olarak “işaret”, özellikle de büyük insanın “işareti” anlamında kullanılmıştır. Toḥ. A *ṣotre* B *ṣotri* “işaret” ve Saka. *ghūnaa*– “işaret, karakteristik işaret” kelimeleri için de durum aynıdır⁷.

Bu yazıda, Uyg. metin ve TTü.’ne tercümelerini takip eden bölümde, numaralandırılması Uyg. M. I. esas alınarak yapılan 32 lakşana’nın her

3 A. von Gabain faksimilesi

4 C., s. 580.

5 Bk. Osman F. Sertkaya, “Maitrisimit Nom Bitig’in Hamı = Komul Yazması”, s. 277.

6 32 lakşana’nın Toḥ. ve Skr. metinlerdeki düzeniyle ilgili olarak kısa bir değerlendirme ve bibliyografik bilgi için bk. C., s. 580–581 ve B., 577 ve devamı.

7 Bk. C., s. 581–582 ve dip not 8.

birinin Uyg. M. I. ve Uyg. M. II.'de geçen şekillerinin ardından Skr. ve Toh. şekilleri verilmiş, bunların Skr. karşılıklarında, yalnızca yararlanılan eserlere gönderme yapmakla yetinilmiştir. Bu göndermelerden E., B. ve C. göndermelerinde sayfa numaralarının hemen yanında, parantez içindeki sayılar lakşana numaralarını göstermektedir. Toh. şekiller C.'ün yukarıda belirtilen Toh. yazmalara dayalı tesbitleridir. Bu bakımdan ETü. şekilleriyle karşılaştırılması yönünden değeri vardır. Bu bölümde C.'e sadık kalınarak onun tercüme ve bazı eksik kelime ve ibareleri tamamlama tasarrufları olduğu gibi aktarılmıştır. Notlar bölümünde yapılan açıklama ve bazı değerlendirmeler ETü. metinlere yöneliktir. Ayrıca, bu bölümde, ilgili lakşana eğer daha önce neşredilmiş eserlerde, meselâ TT VIII ve U III'te veya her hangi bir şekilde diğer ETü. metinlerde tesbit edilmişse, onların belirtilmesi, lakşana'nın ETü.'deki türlü ifadelerinin bir araya toplanması bakımından yararlı görülmüştür.

II.

Uygurca Metin I
ikinti ülüş biş p(a)t(a)r

5a

1. anın// amtı sizler oğlanım tört törlüg tirin
2. kuvrağ ara olurur erken t(e)ngri burkan -
3. қа yakın tegser sizler anta sizler 'eñg
4. ilki iki kırk irü belgü kutın buyanın
5. adirtlağalı uqğalı qatağlanıñlar kim siz -
6. lerke şasatar-lar-da adartlayu ayıtdım
7. erdi inçe qaltı O 'eñg ilki közüñgü
8. teg tüp tüz adaqı O ulı erür. ikinti
9. miñg kugelig (veya kog(e)nlig) O tilgenen yaratag-
10. lağ tamğa ayasınta O izenğülükinte
11. bekiz belgülüg közünür üçünç yula yalı-
12. nıñga yoleşi yimiş teg tüp tüz uzun
13. 'erñgekleri. törtünç oysuz kötkisiz tüz <tobıq> sü-
14. ñgeki erür. bişinç bantatu kebez teg yılınç-
15. ga yumşaq iligi erür. altınç adaqı yuzi
16. qopmış köp kötki erür. yitinç ayniyi-i
17. atlağ yıpar keyik yotası teg körü qanınçs(1)z
18. yotası erür. sekizinç enğitmedük toñıtmaduq
19. et'özin ayası üze iki tiz tilgenin
20. börte y(a)rlıkar. toqzunç açanay atlağ
21. arkun kevel-niñg teg yaşru batutluğ
22. uvut yini erür onunç nigrut atlağ
23. sögüt teg oqşatı tep tegirmi et'özi erür.
24. neçe idizi erser ança qulaçı neçe qulaçı

25. erser ança bodı sını erür. . bir y(i)g(i)rminç et'öz-
26. inteki kıp tuısi yoķaru yolayıp turur-lar. iki
27. y(i)g(i)rminç birer evin tuü-leri onġaru evrilip
28. tegzinç-lenip turur-lar. üç y(i)g(i)rminç
29. kıoduru bısunmış şopag altun osuġluġ kırtı-
30. řı erür. tört y(i)g(i)rminç aġlak yinçke

5b

1. evinlig atay kırtışı. bış y(i)g(i)rminç yiti yir-
2. de üdrülmış, et'özi erür kıayu erki
3. yiti tip tiser iki adaķı iki iligi iki
4. enġini bir süsküni altı y(i)g(i)rminç yapa
5. yaratmış teg yadvı yarvı <enġin(i)> ikin araķı
6. süngüki erür yiti y(i)g(i)rminç bilinte
7. örüki et'özi O kısar arslan
8. kıanıġa okşa- O -tı erür. sekiz
9. y(i)g(i)rminç yulun O teg köp köni
10. körü kıanıçsız et'özi erür. tokuz y(i)g(i)rminç
11. tüzvi enġni. . y(i)g(i)rminç yinçü tizmiş teg
12. yıp yürüġg tükel kırk tişi erür. . bir otuz-
13. unç irüksüz sadraķsız tişi erür. iki otuz-
14. unç münsüz kıadaġsız tüp tüz tişi erür üç
15. otuzunç münsüz aġlak aķ yürüġg az-
16. aġları erür. . tört otuzunç arslan-
17. lar-nıġg teg kıġg alķaġ kıasaġı erür
18. bış otuzunç alķu tataġlarda adruk
19. t(e)nġridem tataġ azıġınta aķar altı otuz-
20. unç kıġg yadvı yuķa yılınçıġ tili erür
21. yiti otuzunç ezrua t(e)nġri-niġg teg
22. üni erür. sekiz otuzunç köküş önġlüġ
23. közi erür tokuz otuzunç kıoduzlar buķası-
24. nıġg teg kırpiki erür otuzunç uşnir -
25. ın yaratmış töpüsi başı erür. . otuz artuķı
26. bir yaġuru-k(ı)y-a toġmıř kıazlar kıanı atayı
27. teg torluġ ernġeki erür. iki kırk iki
28. kıaş kıavşutınta urun atlaġ yürüġg tüsi erür.

Tercüme

5a

Bundan dolayı, (1) şimdi siz çocuklarım, dört türlü cemaat (hend.) (2) arasında oturur iken, tanrı Buddha'ya (3) yaklaşırsanız, sizler orada en (4) başta, (6) sizlere *sāstra*'larda ayrıntılı olarak söylemiş olduġum (4) 32 *lakşana* (hend.)

saadetini ve *pūnya*'sını (5) ayırt etmeye, anlamaya çalışınız. (7) Şöyle ki, en ilki, ayna (8) gibi düm-düz ayağı(nın) tabanı vardır. İkinci, (9) bin parmaklıklı tekerlek ile süslü (10) damga el ayasında, ayak tabanında (11) açık ve net olarak gözükür. Üçüncü, meşale (12) alevine benzer meyve gibi düm-düz, uzun (13) parmakları (vardır). Dördüncü, çukursuz - çıkıntısız, düz <topuk> (14) kemiği vardır. Beşinci, pamuk (hend.) gibi narin, (15) yumuşak eli vardır. Altıncı, ayağı(nın) üst kısmı (16) fırlamış, pek çıkıktır. Yedinci, *aiṇeya* (17) adlı misk geyiği(nin) uyluğu gibi görmeye doyulmaz (18) uyluğu vardır. Sekizinci, eğilmemiş - bükülmemiş (hend.) vücûtle ayası ile diz kapığına (20) değerler. Dokuzuncu, *ājāneya* demek olan (21) soylu, cins atınki (hend.) gibi gizli-saklı (hend.) (22) ud yeri vardır. Onuncu, *nyagrodha* adlı (23) ağaç gibi desdeğirmi vücûdu vardır : (24) Ne kadar yüksekliği (:boyu) varsa, o kadar kulacı, ne kadar kulacı (25) varsa, o kadar boyu-bosu (hend.) vardır. On birinci, (26) vücûdündeki bütün tüyleri yukarı doğru yöneliktir. (27) On ikinci, her bir tüyü sağa doğru evrilerek (28) dönerek (hend.) çıkar. On üçüncü, (29) iyice işlenmiş müstevî altın benzeri cildi (30) vardır. On dördüncü, fevkalâde ince

5b

(1) *hücreli(?)* hoş(a giden) derisi (vardır). On beşinci, yedi (2) yerden ayrılmış vücûdu vardır. "Hangileridir ki, yedi?" diye dense, iki ayağı, iki eli, iki (4) omzu, bir kafası. On altıncı, bütün yaratılmış gibi geniş - vâsi (hend.) iki <omzu> arasındaki kemiği vardır. On yedinci, belinden yukarıdaki vücûdu *kesara* - arslan (hend.) (8) hanına benzerdir. On sekizinci, omurilik gibi dosdoğru, (10) görmeye doyulmaz vücûdu vardır. On dokuzuncu, (11) düzgün omzu (vardır). Yirminci, inci dizilmiş gibi (12) bembeyaz, tam, kırk dişi vardır. Yirmi birinci, (13) yarıksız - seyrek olmayan (hend.) dişi vardır. Yirmi ikinci, (14) hatasız - kusursuz (hend.), dümdüz dişi vardır. (15) Yirmi üçüncü, kusursuz, çok beyaz (hend.) azı dişleri vardır. Yirmi dördüncü, arslanlarınki gibi geniş-vâsi (hend.) çenesi vardır. (18) Yirmi beşinci, bütün tatlardan ayrı (19) ilâhî tat azı dışından akar. Yirmi altıncı, (20) geniş (hend.), ince (hend.) dili vardır. (21) Yirmi yedinci, tanrı Brâhma'nınki gibi (22) sesi vardır. Yirmi sekizinci, koyu mavi renkli (23) gözü vardır. Yirmi dokuzuncu, yaban sığırları boğasınınki (24) gibi kirpiği vardır. Otuzuncu, *uṣṇīṣa* (25) ile süslenmiş tepesi - başı (hend.) vardır. Otuz (26) birinci, daha yeni doğmuş kazlar hanı(nın) yavrucuğu(nunki) (27) gibi ağıl (:perdeli) parmağı vardır. Otuz ikinci, iki (28) kaşın buluştuğu yerde *ūrṇā* demek olan beyaz tüyü vardır.

Uygurca Metin II

11b

7. körünğler edgü-lerim

8. siziksiz tükel O bilge t(e)nğri

9. t(e)ñgrisi burkan O özi erür cınkar-
10. u körünğler qoduru O kolu-lañglar rajav(a)rt ¹
11. önğlüğ kök saçı uşnir-lağ töpüsi-i
12. başı kaş kavşutında urun atlağ yürünğ
13. tüşüsi .. buqalar-nınğ teg kirpiki köküş
14. önğlüğ közi .. ezrua etinlig ün-i
15. yuğa yılınçğ-a kiñg yadvı tili .. t(e)ñgridem
16. tatağ-ka tegmiş tağ tişleri. arslan-lar-
17. nınğ teg qasığı .. aqlağ yürünğ az-
18. ağ-ları .. kırk tükel tişi .. irüksüz sedreksiz
19. tüp tüz tişleri .. tüzvi körkle enğin -
20. leri .. köp köni bodı sını .. yapa yaratmış
21. teg yarı .. yiti yirde kötki-lig
22. et'özi .. altun önğlüğ kırtışı onğar -
23. u evrilmiş tegzinmiş tüşüsi yoqaru yolanmış
24. tüleri .. kınta kizlemiş teg uvut yini
25. tep teg(i)rmi et'özi .. enğitmedük et'özin
26. tiz tilgenin börter .. ayaniyi atlağ keyik-
27. niñg teg yotası .. köp kötki adaq-
28. ları yuzi .. up uzun torluğ iligi adaqı
29. bantatu kebez teg yup yumşaq ulı ayası
30. soğançığ körkle <tobıq> süñgüki .. çakar tilgen-

12a

1. lig ayası ulı idi tüp tüz izenğülük-i
2. bo muntağ törlüg iki kırk törlüg ²
3. qutadmağ-lağ belğüleri bekiz belğülüg közünü
4. turur-lar.

Tercüme

11b

(7) görünüz, iyi'lerim! (8) Şüphesiz, mükemmel bilge, tanrı(lar) 9) tanrısı Buddha'nın kendileridir. Doğruca (10) bakınız! İyice dikkat ediniz! *Rājavarta* (11) renkli mavi saçı; *uşñışa*'lı tepesi- (12) başı (hend.); kaşlarının bulunduğu yerde *ürnā* demek olan beyaz (13) tüyü; boğalarının gibi kirpiği; koyu mavi (14) renkli gözü; Brāhma('nın) ses tonunda sesi; (15) ince (hend.), geniş (hend.) dili; ilâhî (16) tada erişmiş azı dişleri; arslanlarınki (17) gibi çenesi; çok beyaz azı (18) dişleri; kırk tam dişi; yarıksız - seyrek olmayan (hend.) (19) dümdüz dişleri; düzgün, güzel omuzları; (20) dosdoğru boyu-bosu (hend.); (iki omzu arası) bütün yaratılmış (21) gibi vâsi; yedi yerden çıkıntılı (22) vücûdu;

¹ İkinci a bir çıkma ile satır üzerinde.

² l'nin kuyruğu yazılmamış.

altın renkli cildi; sağa doğru (23) evrilmiş - dönmüş (hend.) tüyü; yukarı doğru yönelmiş (24) tüyleri; kında gizlenmiş gibi ud yeri; (25) desdeğirmi vücûdu, eğilmemiş vücûtle (26) diz kapağına değer; *aiñeya* adlı geyiğinki (27) gibi uyluğu; çıpçık ayaklarının (28) üst kısmı; upuzun ve perdeli eli, ayağı (: el ve ayak parmakları); (29) pamuk (hend.) gibi yupyumuşak el ayası, ayak tabanı; (30) zarif, güzel <topuk> kemiği; *cākra* - tekerlekli (hend.)

12a

(1) el ayası, ayak tabanı; pek düm-düz ayak tabanı, (2) bunun gibi otuz iki türlü (3) kutlu olmanın alâmetleri açık ve seçik (hend.) gözüküp (4) dururlar.

III. 32 Lakşana

1. Lakşana

Uyg. M. I. 'eñg ilki közüñgü teg tüp tüz adakı ulı erür (5a, 7-8)
M.II. *idi tüp tüz izeñgülik* (12a, 1)

Skr. *suprañiñhitapāda, suprañiñhitasamapāda, suprañiñhita - pāñipādatalatā*

Bk. E. 458 (1), B. 575 (32), C. 584 (1), SH. 60a.

Toh. C. 584 (1)'de Toharcasına uygun düşen pasajın çıkarılmış olduğu ifade edilmiştir. Fakat Uyg. M. I., C. 584 (2)'deki "*lyāk şiras tāpākyis ānt oki śal.////*" "brillait tout autour comme la surface d'un miroir" (*śal. de śalpem* "plantes des pieds" (du Bouddha)) ile karşılaştırılabilir.

Not : Uyg. 5a, 8. *adakı ulı* "ayak tabanı". *ul* "temel, taban; ayak tabanı" DTS 608a, ED 124a. *adakı ulı* ibaresini krş. *iki adakınıñ uulı U III 23, 8; adakınıñızınıñ ulınta* Suv 450, 16 (DTS'den). Uyg.da "ayak tabanı" için *adağ soñğı* ve *izeñgülik* de kullanılmıştır : *adağ soñğları* Erntesegen 32; *izeñgülik* + Maitr. H., 2. Kap. 12a, 1; 5a, 10. 12a, 1. *izeñgülik* "ayak tabanı", bk. VEWT 524b *üzeñü* : otü (Kat. I) *üzäñgilik* "Fußsohle" ve Ş. Tekin, "Some thoughts on the Etymology of the Turkish *üzengi* 'stirrup'", *TUBA* 9 (1985), s. 237-241.

2. Lakşana

Uyg. M. I. *ikinti miñg kuğelig* (veya *kog(e)nlig*) *tilgenen yaratağlağ tamğa ayasınta izeñgülikinte bekiz belgülig közüñür* (5a, 8-10)

M. II. *çakar tilgenlik ayası ulı* (11b, 30-12a, 1)

Skr. *adhasāt pādatalayoś cakre jāte sahasrāre sanābhike sanemike tryākāraparipūrñe, cakrāñkitahastapādātala, cakrāñkitapādātala*

Bk. E. 458 (2), B. 575 (31), C. 584 (2), SH. 60a, 303b, 445a.

Toh. Krş. C. 584 (2), Toh. versiyon 382, 1 *pūttişparşināp cakkra-*

varttis lānt cakkar-lakṣaṇyo yeyntuñcās pesac “aux pieds ornés par le *cakralakṣaṇa* (marque de la roue) du monarque Cakravartin de la dignité de Bouddha”. 217b 3’e göre Buddha’nın [*ā*]len(am) *cākkār* “une roue dans les paumes” vardır.

Not : Uyg. 5a, 9 *kugelig* (veya *kog(e)nlig*?) Bu kelime Geng Shimin tarafından *kügelig* okunmuş ve “gügüsünlik” anlamı verilmiştir, s. 111. Ş. Tekin, *TUBA* 9 (1985), s. 237, 2. dip notta kelimeyi *kyk’lyk* olarak translitera etmiş, kontekste dayanarak “spoke” anlamını vermiştir. Prof. Tekin kelimeyi çeşitli Türk şive ve ağızlarındaki *gövek/gövelek* “kağrı tekerleğinin ortasında dönen ağaç”, “araba tekerleğinin ortasında dingil başının takıldığı ağaç başlık”, *gevele* “ahır ve samanlık gibi binaların üzerine atılan ağaç direk”, *kigi* “Radfelge”, *küba* “die Bretter zu beiden Seiten der Wiege” gibi şekillerle ilgili olabileceğini de belirtmiştir. Kelime Geng Shimin’in okuduğu gibi okunabilir. Skr. ibarelerden kök kelimenin (: *küge* +) Skr. *ara* “the spoke or radius of a wheel” (MW 86b) kelimesini karşıladığı ve anlamının “tekerlek parmaklığı, ispit” olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kök kelime; *küge* YUyg. da vardır : *güge spitsa* (kolesa), N. Nadjip, *Uygursko-russkiy slovar*, Moskva 1968, s. 680c. Bundan başka bu kelime *kog(e)nlig* olarak da transkribe edilebilir ve MK I 415’te geçen dişi hayvanların sağılması sırasında yavruların aralıklı iki kazık arasına gerilen ipe bağlandıkları ipler olan ve buradan gökyüzünün iki ucunu birleştirdiğinden dolayı “gök kuşağı” anlamına da gelen *yilü kögen* hendiadyoininin ikinci unsuru *kögen* kelimesine bağlanabilir. “tekerlek parmaklığı” da tekerleğin merkezinden çemberine uzanan, dolayısıyla iki ucu bağlayan çubuklardır. Bu *kögen* kelimesi, her halde Mo. KWYK’N (kughene) “verevočka, dlya privyaz yagnyat”; 2 usı kosı u rasteniy” (Kov. III, s. 2624b) ile aynıdır. *kögen* için bkz. TezcanHt., s. 109, Açıklama 821. *miñg kugelig* (veya *kog(e)nlig*) *tilgenen yaratağlağ tamğa* ibaresi Skr. bölümündeki *cakre jāte sahasrāre sanābhike sanemike* kısmını karşılamaktadır. Ayrıca bu Uyg. ibareyi krş. SH. 82b *Sahasrāra*; the thousand-spoked wheel sign, i. e. the wrinkles on the soles of a cakravarti, or Buddha”. Bu lakṣaṇa için benzer ibare U III 38, 18–19’da geçmektedir : *ming äningülüg çkr lkṣan l|| ||||| yaratıglğ tüzün yumşak ilig[in]||* “mit seiner edlen weichen Hand, die mit dem Abzeichen des tausendspeichigen Rades gechmüct”. Buradaki *eningülüg* ile yukarıdaki *kügelik* (veya *kog(e)nlig*)’in aynı veya benzer anlamda olduğu anlaşılmaktadır. Fakat *eningülüg*’ün etimolojisi ve A. von Gabain’in *ETC*, Sözlük, s. 264a’da **iñü* - *iñgü* yerine yazım yanlışı olarak kabul edip “mafsäl(?) (kalça)” anlamını teklif ettiği *äniñü* ve yine Ş. Tekin’in *Maytr.-Sözlük*, s. 383b’de *eniñg* olarak ayırıp *eñgin*’e göndererek “omuz” anlamını verdiği çeşitli organ adları arasında geçen *eniñgümüzni* şeklinin U III 38, 18’deki *äningülüg* (<*eniñgü*+*lüg*) ile ilgisinin ne olduğu bana açık değildir. Bu ibareyi bir de krş. Maitr. H., 2. Kap., 8b/29 *yüz eniñgülüg* ile. Buddha’nın

el ve ayak tabanlarında bulunan bu alâmete çeşitli Uyg. eserlerde işaret edilmiştir : *t(e)ṅgri burkannūṅ ç(a)karlaḡ adakınta yinçürü* U III 89, 4-5; *tükel bilge maytri burkannūṅ çkr lakşanın itilmiş adakınta* Tekin - Maytr. 81, 15-16; *siziṅ çkr lakşanın yarataḡlaḡ adakıṅız* op. cit., 89, 37-38; *çkr lak(şanın) yaratiḡ(hıḡ) ilig üze yirig börte (yarlıkar)* op. cit., 105, 24-26 vb.

3. Lakşana

Uyg. M. I. *üçünç yula yalınıṅa yoleşi yimiş teg tüz tüz uzun 'erṅekleri* (5a, 11-13)

M. II. *up uzun ... iligi adakı* (11b, 28)

Skr. *dīrghāṅguli*

Bkz. E. 458 (4), B. 572 (26), C. 585 (3), SH. 60a.

Toḡ. —

Bk. C. 585 (3).

4. Lakşana

Uyg. M. I. *törtünç oysuz kötkisiz tüz <tobık> sünḡeki erür* (5a, 13-14)

M. II. *sokançıḡ körkle <tobık> sünḡüki* (11b, 30)

Skr. *āyatapādapārṣṇi, āyatapārṣṇipāda, āyatapārṣṇi*

Bkz. E. 458 (3), B. 573 (27), C. 585 (4), SH. 60a.

Toḡ. C. 585 (4), 212b 7 (n° 4) |||| *(a)şuk kukäm.*

Not : Uyg. 5a, 13-14 *oysuz kötkisiz tüz sünḡeki* ve 11b, 28 *sokançıḡ körkle sünḡüki* alâmeti, muhtemelen Skr. *āyatapādapārṣṇi*'yi karşılamaktadır. Bu yüzden Uyg. ibareler *tobık* "topuk" ile tamamlanmıştır.

5. Lakşana

Uyg. M. I. *bişinç bantatu kebez teg yılınçga yumşak iligi erür* (5a, 14-15)

M. II. *bantatu kebez teg yup yumşak ulı ayası* (11b, 29)

Skr. *mṛdutaruṅahastapāda, mṛdutaruṅapānīpāda, mṛdutaruṅahastapādātala*

Bk. E. 458 (5), B. 573 (29), C. 586 (6), SH. 60a.

Toḡ. C. 586 (6), 212b 7 (n° 5) *košeññ oki wl(y)e* |||| "doux comme de la soie". *wl(y)e* |||| de *wlyep.*

Not : Uyg. 5a, 14 *bantatu kebez* "pamuk" Hend. *bantatu*'nun başka varyant ve anlamları için bk. EUT, s. 112, Anm. 455. *kebez* "pamuk" bk. DTS 300a, ED 692b; ayrıca bk. BT XIII 5.30., Maitr. 120r. 17. Bu lakşana TT VIII G 58 (Br.)'de de verilmiştir : *<yılınḡ> çga yumşak éliglig adaklıḡ erür.* Ayrıca krş. *tükel bilge t(e)ṅgri burkan yılıḡ yumşak oḡl<aḡu i>ligin*

U III 38, 31–32; *yılınçğa yumşak ayaların kavşurup* Maitr. H., 16. Kap., 15a, 10–11 vb.

6. Lakşana

Uyg. M. I. *altınç adakı yuzi kopmuş köp kötüki erür* (5a, 15–16)

M. II. *köp kötüki adakları yuzi* (11b, 27–28)

Skr. *ucchañkhapāda, ucchañkhacarana*

Bk. E. 458 (7), 118a *ucchañkha-*, B. 573 (28), C. 586 (7), SH. 60a.

Toh. C. 586 (7-8), 213a 1 *pr[o]ñcām?* ve 291b 4. *w. [s]ärk peyu*

“? les pieds” (*pe = carana-*).

Not : Uyg. ibareleri krş. SH. 60a : “arched insteps”, ayrıca bk. E. 118a *ucchañkha*. Uyg. 5a, 15; 11b, 27–28 *adak(lar)ı yuzi* ibaresindeki *yüz*’ün “üst” anlamı, şu Uyg. cümlecikten de açıkça ortaya çıkmaktadır : *yüze baṭa bu sansarta yüzeri talıķıp* “Bata-çika bu *samsāra*’nın üstüne doğru itilip” ETŞ 13D, 125. Diğer yandan krş. Osm. *ayak yüzü* “das Fussblatt” Radloff I/1, s. 204b.

7. Lakşana

Uyg. M. I. *yitinç ayniyi-i atlağ yıpar keyik yotası teg körü kanınçs(ı)z yotası erür* (5a, 16–17)

M. II. *ayaniyi atlağ keyikniñ teg yotası* (11b, 26–27)

Skr. *aiñeyajañgha, eñeyajañgha eñeyamrgarājajangha*

Bk. E. 458 (8), 158a *aiñeya-*, B. 572 (25), C. 586 (8), SH. 60a, 200 *aiñeya-* (8).

Toh. —

Bk. C. 586 (7-8).

Not : Uyg. 5a, 16 *ayniyi-i*, 11b, 26 *ayaniyi* <Skr. *aiñeya* “the black antelope; intp. as a deer, or royal stag” SH 200a, Krş. *ayini keyikniñ közi teg* EUT 356, ayrıca bk. Anm. 356. ve *ayn(ı)yakı keyikniñ* ShōAgon, s. 156, 368.

8. Lakşana

Uyg. M. I. *sekizinç eñgitmedük toñgitmaduk et’özin ayası üze iki tiz tilgenin börte y(a)rlıķar* (5a, 18–20)

M. II. *eñgitmedük et’özin tiz tilgenin börter* (11b, 25–26)

Skr. *sthitānavanatapralambabāhu, sthitānavanatājānupralambabāhu, anotanena kāyena pāñihi jāñukām sprše*

Bkz. E. 458 (9), B. 569 (18), C. 586 (9), SH. 60a.

Toh. C. 586 (9), 213a 1 (n° 9) *sne nmālune kapśiñño ·ā*//// “avec le corps sans courbure” ve 291b 5 (*kä*)*lymām kanweṃšinās tāpāk-yā(s)* //// “se tenant (: *sthitā-*), les rotules”.

Not : Uyg. 5a, 19; 11b, 26 *tiz tilgeni*+ “diz kapağı (aynen “diz tekerleği”)), krş. Alm. knie - scheibe. *tilgen* “tekerlek” kelimesinin böyle kullanışını krş. *kuşgak-ı tilgen-i* EUT, s. 78, Anm. 233; *tamır tilgen* EUT 400-401; *yuüz tilgeni* 335, *yuüzlüg tilgen* 819-820; *yürek nomluğ tilgen* 417. Bu lakşana TT VIII G 60-61 (Br.)’de eksik olarak vardır : (skr.) *anavanatakāyo* (atü.) *eṅgitme* <*dük et’özin* ... > -ür.; *tiz tilgenin börtdeçi uzun körkle iliglig iki iduk kollarıñız* Suv 349² (TT V, s. 3 Anm. B 66’dan).

9. Lakşana

Uyg. M. I. *tokuzunç açanay atlağ arğun kevelniñ teg yaşru batutluğ uvut yini erür* (5a, 20-22)

M. II. *kında kizlemiş teg uvut yini* (11b, 24)

Skr. *kośopagatavastiguhya, kośagatavastiguhya, kośavastiguhya, guh-yakośo*

Bk. E. 458 (10), 195a, B. 572 (23), C. 586 (10), SH. 60a, 341a, 366b.

Toh. C. 586 (10), 213a 1’de Toh. karşılık yoktur; 291b 6’da yalnızca şu ibare var : *//// tre škānt lakṣaṃ 10’?*, 10^e lakşana”.

Not : Bu lakşana TT VIII G 61-62 (Br.)’de vardır : (skr.) *kośo gato* (atü.) *kında barmış érpelgülig e<rür>* ... -*niñ teg erser yme* (skr.) *aśvā-jāneya sya vā*. (atü.) *aja <nay>* Uyg. 5a, 20 *ačanay* <<Skr. *ājāneya* “of noble origin, of good breed (as a horse), a well-bred horse” MW 132c. E. 90a *ājanya* “of noble race, blooded, primarily of animals, esp. horses; ... *aśvājāneya*, a blooded horse (orig. perhaps a thoroughbred of a horse?).” Ayrıca bk. UW 39a *ačanay. arğun kevel* “cins, soylu sürat atı” Hend. *arğun* için bk. ED 216b ve krş. Osm. *arğun*, (*arhun*, *arkın*) : Aheste, yavaş, ağır, sâkin ... § Aheste : Arhun nerm ve dölek olan. Vakur mânasına ve binüt vasfında dahi müsta’meldür. (Deş. XVI. 299-1), TS I s. 218-219. *kevel* için bk. ED 689a ve krş. *t(e)ñgri mojakniñ avtadanniñ kevelleri* bk. UW 280b *avtadan*; */// kevel yüz athğ* ShōAgon 290, bk. UW 273b *athğ* (III). *yaşru batutluğ* “gizli, saklı” Hend. *batutluğ* id. <*bat-ut+luğ*, bk. *bat-* ED 298a. Kelime başka Uyg. metinlerde *kizleglig* ile de Hend. olarak geçmektedir : *açtacı ol üç ağılıkdaki batutluğ kizleglig yörüglerig* Ht Par. 141, 7 (UW 38a *aç-*); *kizleklik batutluğ* BT V, Anm. 657. 5a, 22; 11b, 24 *uvut yini* “tenasül uzvu”, *yin* için bk. ED 941a. İbareyi krş. *uvut yirinte* TT VII, s. 46, 37/4-5; *uvut yirlerin* Tekin - Maytr. 75, 50 ve ayrıca krş. *uvut yanınta* TT VII, s. 33, 21/8; *kizlek orun* BT VII, A 438 ve Anm. 438, H 4, 6; K 9; *uyat cêrleri* (kir.) Radloff I/2, s. 1631 *uyat*; *ud yeri, ud yerleri* op. cit. I/2, s. 1710 *ud*. TT VIII’de geçen *érpelgülig*’ün de *uvut yini* ile eş anlamlı olduğu açıktır, krş. ED 199b *érpel-*.

10. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *onunç nigrut atlağ sögüt teg okşatı tep tegirmi et'özi erür. neçe idizi erser ança kulaçı neçe kulaçı erser ança bodı sını erür* (5a, 22-25)

M. II. *tep tegirmi et'özi* (11b, 25)

Skr. *nyagrodhaparimaṇḍala*

Bk. E. 459 (19), B. 570 (20), C. 586 (11), SH. 60a, MW. 571c.

Toğ C. 586 (11), 213a 3 (*nyagrot*) *ṣtāmm oki sam parimaṇḍal kosne kaṣyo[tā] (prem) ////* “comme l'arbre (Nyagrodha) une circonférence égale, autant qu'une brasse.....”, 291b 6-7 (n° 11) *nyagrot ṣtāmm oki sam parimaṇḍal ka[pś] ////* *ñi sāk ṣapint lakṣam :* 11 “c. l'a. N. u c. é., le corps, 11^e lakṣaṇa”. *ka[pś.] ////* *de kapśañi.*

Not : Uyg. 5a, 22 *nigrut* < <Skr. *nyagrodha* “The Indian fig - tree, *Ficus indica*” SH. 450a; *Nyag-rodha*, the down - growing tree, *Ficus Indica*, or banyan; high and wide - spreading, leaves like persimmonleaves, fruit called to-lo used as a cough - medicine” op.cit. 185a, ayrıca bk. MW. 471c.

11. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *bir y(i)g(i)rminç et'özinteki kōp tūisi yoḡaru yolaniṭ tururlar* (5a, 25-26)

M. II. *yoḡaru yolaniṭ tūileri* (11b, 23-24)

Skr. *ūrdhvāgraroma, ūrdhvāgrābhīpradakṣiṇāvartaromā(h), ūrdhvāṅga-dakṣiṇāvartaromakūpa*

Bk. E. 458 (14), 150b *ūrdhvāgra-*, B. 571 (22), C. 587 (12), SH. 60a, 245b.

Toğ. C. 587 (12), 213a 2—. 291b 7'deki *kapśiññā lyutār memaṣ lālamṣke ////* “Sur (son) corps très délicats” ise, Skr. ifadelerine uymaktadır.

Not : Bu lakṣaṇa TT VIII G 63 (Br.)'de vardır : *yoḡaru et'öz tūlüg erür.* Uyg. 5a, 26; 11b, 23 *yoḡaru yolaniṭ*— “yukarı doğru yönelik olmak, yukarı istikamette olmak, yukarı yolllu olmak”. *yolaniṭ*— <*yol+a-n-*, *yola-* “to set out, or go on a journey” ED 919a. Krş. *körtiller ... yomḡu birtin yingak yölenip aṣunmaklaşu barmışların* Suv 599, 19 (bk. UW. 264a/b *aṣunmaklaşu*).

12. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *iki y(i)g(i)rminç birer evin tūileri oṅgaru evrilip tegzinçlenip tururlar* (5a, 27-29)

M. II. *oṅgaru evrilmiş tegzinmiş tūisi* (11b, 22-23)

Skr. *ekaikaromapradakṣiṇāvartaromā, ekaikaroma, pradakṣiṇāvartaromā(-tā)*

Bk. E. 458 (13), 150b *ūrdhvāgra-*, B. 571 (21), C. 587 (13), SH. 60a.

Toh. C. 587 (13), 213a 3 ş[om] -som-yokaşi spartu tatämşu āpat sā(spärtwşu) “ayant produit une touffe de poils uniques, (1') ayant (fait) tourner à droite”.

Not : Uyg. 5a, 27 birer evin = Skr. ekaika “one by one, single, every single one” MW. 230c. birer evin tūü(leri) = Skr. ekaikaroma. Bu ibare TT VIII G 63 (Br.)’de vardır : akaikaromā.

13. Lakşana

Uyg. M. I. üç y(i)g(i)rminç koduru bışunmuş şopağ altun osuğlūğ kırtış erür (5a, 28-30)

M. II. altun önglūğ kırtış (11b, 22)

Skr. suvarṇavarṇa, suvarṇavarṇachavi, kāñcanasamñibhatvac, kāñcānachaviśobhanā, kanakavarṇa

Bk. E. 458 (11), B. 568 (17), C. 588 (14), SH. 60a.

Toh. C. 588 (14), 291b 8 yok yāmu jambunāt wäss oki āştār lukşanu wsā-yok-ya(ts) //// “ayant produit une couleur, il est pur, brillant et ayant une peau de couleur d’or comme l’or Jāmbūnada”. 213a 3 —.)

Not : Bu lakşana TT VIII G 64 (Br.)’de vardır : (skr.) suvarṇavarṇo (atü.) altun önglūğ erür. Uyg. 5a, 29’daki şopağ altun için bk. Barutçu - SDB, s. 274, Açıklama 381.11.

14. Lakşana

Uyg. M. I. dört y(i)g(i)rminç ağlak yinçke evinlig atay kırtış (5a, 30-5b, 1)

M. II. —.

Skr. sūkṣmachavi, śuklachavi(-tā), ślakṣṇachavi, sūkṣma - ślakṣṇa-tvacatā

Bk. E. 458 (12), B. 568 (17), C. 590 (16), SH. 60a.

Toh. C. 590 (16), 213a 4 (n° 15) lykaly-ya(ts) “ayant la peau fine”.

15. Lakşana

Uyg. M. I. biş y(i)g(i)rminç yiti yirde üdrülmiş ’et’özi erür kayu erki yiti tip tiser iki adakı iki iligi iki eñgini bir süsküni (5b, 1-4)

M. II. yiti yirde kötkilig et’özi (11b, 21-22)

Skr. saptotsada, saptotsadakāya

Bk. E. 458 (16), 126b utsada, B. 568 (15), C. 590 (17), SH. 60a, 14b, MW. 1150c.

Toh. C. 590 (17), 213a 4 (n° 16) şpät paplätkunt “les sept faisant saillie”.

Not : Uyg. 5b, 1-4’ü krş. Skr. saptāsyotsadāḥ kāye jātāḥ. dvau hastayor dvau pādāyoh dvāv amsayor eko grīvāyām Bhb 375.20, bk. E. 126b utsada,

ayrıca krş. SH. 60a “thet 七處 i. e. two soles, two palms, two shoulders, and crown well rounded.”, op. cit. 14b: One of the thirty-two signs on the Buddha’s body - the perfection of feet, hands, shoulders and head”. 5b, 4 *süskün* “ense, kafa”, krş. EOsm. *süksün* (<*süskün*, yakın metatezle) “boyun kökü, ense” TS V, s. 3617–3618; Ana.Ağız. *süksün* “ense” SDD, c. 3, s. 1259, *süsgün* “ense, boyun” s. 1267, *sünsüğü*, *sünsün*, *sünsür* id. s. 1264, *süsgün* id. s. 1259. Kelime Uyg. metinlerde geçmiştir : *it künde süskünte bolur* TT VII, 32, 19/12; *süsküni arkası tutuşur* TT VII, 35, 25/4; *süskün oğurkasıntın öner* TT VII, 53, 41/26. Krş. ED 856a, DTS 518b. Diğer yandan Uyg. *süskün*’ün “ense, kafa” anlamında olduğuna E. 126b’deki Skr. ibarede bulunan *grīva* + da delâlet etmektedir : *grīva* “the neck; the back part of the neck, nape, neck” MW. 374a.

16. Lakşana

Uyg. M. I. *altı y(i)g(i)rminç yapa yaratmış teg yadvı yarvı <enġin(i)> ikin arakı süngüki erür* (5b, 4-6)

M. II. *yapa yaratmış teg yadvı* (11b, 20–21)

Skr. *citāntarāmsa*

Bk. E. 458 (18), 229a *cita* : (3), B. 568 (16), C. 590 (18), SH. 60a.

Toh. C. 590 (18), 213a 4 (n° 17) *tsātseku oki* //// “comme formé” (*tsātseku* = *cita*–).

Not : Uyg. 5b, 5-6 <*enġin* veya *enġini*> *ikin arakı süngüki* “omuzları arasındaki kemiği”. Bu tamamlama *irin ikin ara* TT VII, 20/15–16; *kençkiyesin iki emiği ikin ara kuçup* Tekin - Maytr. 33, 21–22; *kaş kavışığı ikin arakı urun lakşanın* Suv 46, 16 gibi kuruluşlara dayanılarak yapılmıştır, ayrıca bkz. UW 170a *ara(I)*, 175a *arakı*. Yine bu lakşana’nın Skr. karşılığı da bu şekilde tamamlamaya imkân vermektedir : <*enġin(i)*> *ikin arakı süngüki* krş. Skr. *antarāmsa* “the part of the body between the shoulders, the breast” MW. 44a *antara*. Bu lakşana’nın TT VIII G 66-67 (Br.)’de yalnızca Skr. kısmı saklanmıştır : (skr.) *cintāntarāmsa* (atü.) . . . r.

17. Lakşana

Uyg. M. I. *yiti y(i)g(i)rminç bilinte örüki et’özi kisar arslan kanıġga oğşatı erür* (5b, 6-8)

M. II. —.

Skr. *siṃhapūrvārdhakāya*

Bk. E. 458 (17), B. 569 (19), C. 590 (19), SH. 60a, MW. 1213b.

Toh. C. 590 (19), 213a 5 (n° 18) //// *w(a)kal kapś[a](ñi)* (*wakal* “moitié” (: *ardha*–)); 292a 3 *kapśañi* : *śāk nupint la(kşam 19)* “... corps, 19^e lakşana”.

Not : Uyg. 5b, 6-7 *bilinte örüki et'özi* = Skr. *pūrvārdhakāya* "the ... upper part of the body" MW. 644c. *örüki* < *örü+ki*, + *ki* âdiyet eki ile, bk. ED 227b.

18. Lakşana

Uyg. M. I. *sekiz y(i)g(i)rminç yulun teg köp köni körü kanınçsız et'özi erür* (5b, 8-10)

M. II. *köp köni bodı sını* (11b, 20)

Skr. *bṛhadṛjukāya, bṛhadṛjugātra*

Bk. E. 458 (15), C. 590 (20)

Toḥ. C. 590 (20), 213a 5 (n° 19) *tsopats - kārme- (ka)pśiññum* "ayant le corps grad et droit". Cf. *kārme kapśiñño* (315a 7, à rétablir 277b, 1) "avec le corps droit".

19. Lakşana

Uyg. M. I. *toğuz y(i)g(i)rminç tüzvi enḡni* (5b, 20)

M. II. *tüzvi körkle enḡnleri* (11b, 19-20)

Skr. *susamvṛttaskandha* (Pali *sama-vatta-kkhandha*), *sāntasamvṛttaskandhaḥ*

Bk. E. 458 (20), B. 567 (14), C. 590 (21), SH. 60a, MW. 1238b.

Toḥ. C. 590 (21), 213a 5 (n° 20) *kāsu-woru-esnum* "ayant les épaules bien arrondies", 292a 4 *//// (Wiki şa)pint lakşam* "21^e lakşana". Krş. 314a 7 *wārts esnem* "large d'épaules".

20. Lakşana

Uyg. M. I. *y(i)g(i)rminç yinçü tizmiş teg yıp yürünḡ tükkel kırk tişi erür* (5b, 11-12)

M. II. *kırk tükkel tişi* (11b, 18)

Skr. *catvāriṃśaddanta, catvāriṃśadsamadanta, samacatvāriṃśaddanta*

Bk. E. 458 (23), B. (23), B. 565 (7), C. 591 (22), SH. 60a, MW. 1152b.

Toḥ. C. 591 (22), 213a 5 *stwarāk ka(man) ////* "40 dents". Dişlerin inci dizisine benzetilmesini krş. Toḥ. 217b 2 *lyäklyäm-wrokşi sarkk oki sa[m] kamañ pa ////* "les dents égales comme une chaîne de perles fines", bk. C. 591 (23).

Not : Uyg. 5b, 11-12 *yinçü tizmiş teg yıp yürünḡ ... tişi* ibâresini krş. *yürünḡ yinçü tizmiş teg taḡlançıḡ yürünḡ tişleri* U IV 30, 51-52; *yinçü tizigi teg körtle tişleri* TT X, 450. Bu lakşana'nın TT VIII G 67 (Br.)'de hem Skr. hem de ETü. kısmı eksiktir : (skr.) *catvāriṃśt//// o* (atü). *ad(ı)rtıklıḡ erür*.

21. Lakşana

Uyg. M. I. *bir otuzunç irüksüz sadrağsız tişi erür* (5b, 12-13)

M. II. *irüksüz sedreksiz tüp tüz tişleri* (11b, 18-19)

Skr. *aviraladanta*, *aviralāvişamadanta*

Bk. E. 458 (25), B. 565 (8), C. 591 (23), SH. 60a.

Toḥ. C. 591 (23), 292a 5 (n° 23) (*lyutār me*)m[a]ş *sam tswoş ritwoş kamañ wiki täry*(*āpint lakşam* 23) “les dents (très) égales, jointes et réunies, 23^e lakşana”. 213a 5-6 —.

Not : Uyg. 5b, 13; 11b, 18 *irüksüz* “yarıksız” <*ir-ük*+*süz*, *ir-* to make a notch, or breach, in (something Acc.)” ED 194 2*ir-* fiilinden *irük* (bk. ED 222b, ve krş. *söki evirmiş bitigde yime ançakya irüki eksüki bar* Ht Par 167, 2 bk. UW 133b *ançakya*), buradan yokluk bildiren sıfat ekiyle *irüksüz* = Skr. *avirala* “contiguous, close, dense, compact, incessant” MW. 109c.

22. Lakşana

Uyg. M. I. *iki otuzunç münsüz kadağsız tüp tüz tişi erür* (5b, 13-14)

M. II. *irüksüz sedreksiz tüp tüz tişleri* (11b, 19)

Skr. *samadanta*

Bk. E. 459 (24), B. 565 (7), SH. 60a, MW. 1152b.

Toḥ. Krş. C. 591 (23), 292a 5 (n° 23) (*lyutār me*)m[a]ş *sam tswoş ritwoş kamañ wiki täry* (*āpint lakşam* 23) 217b 2 *lyäklyäm - wrokşi sarkk oki sa[m] kamañ pa* //// “les dents égales comme une chaîne de perles fines”.

Not : TT VIII G 67 (Br.)’deki (skr.) *sama* . . . , 20. lakşana’nın hemen ardından geldiğine göre kuvvetle *samadanta* lakşana’sı olmalıdır.

23. Lakşana

Uyg. M. I. *üç otuzunç münsüz ağlak ak yürünğ azağları erür* (5b, 14-16)

M. II. *ağlak yürünğ azağları* (11b, 18)

Skr. *suśukladamstrā*, veya *danta śukradamstrā*, *śukradanta*, *śukladanta*
Bk. E. 458 (26), B. 565 (9), C. 591 (24), SH. 60a, krş. MW. 1080.

Toḥ. C. 591 (24), 213a 6 (n° 24) *şokyo ā(r)ky(añ)s ānkari* “des canines très blanches”. Krş. 217b 2 *ārkyamś ānkari*.

Not : Uyg. 5b, 15 *ak yürünğ* “beyaz” Hend. = Skr. *śukla*, *śukra* bk. MW. 1080. 5b, 15; 11b, 18 *ağlak (ak) yürünğ* “çok beyaz, pek beyaz” = Skr. *su-śukla* “very white” MW. 1237b. *ağlak*’ın “çok, pek” olarak kuvvetlendirme anlamına yapılan teklif için bkz. UW 71a *ağlak : c) a(glak) tarka* “sehr bitter” (?) Suv Var. Bln 1016/10. Toḥ. ibarenin de süperlatif kullanımına yapılan açıklama için bkz. C. 591 (24).

24. Lakşana

Uyg. M. I. *tört otuzunç arslanlarınğ teg kiñğ alkağ kasağı erür* (5b, 16-17)

M. II. *arslanlarınğ teg kasağı* (11b, 16-17)

Skr. *simhahanu*

Bk. E. 458 (22), B. 567 (13), C. 592 (25), SH. 60a, MW. 1213.

Toḥ. C. 592 (25), 213a 6 (n° 25) *śiśak - śanweṃ* “des mâchoires de lion”, 292a 6 (n° 25) *kesār-śiśkiss oki wārtsāñ prākram akri[t]raṃ [śan] weṃ wiki pāñpint [la](kṣaṃ 25)* “des mâchoires larges, fermes et pleines comme d’un lion Kesarin, 25^e lakṣaṇa”. Krş. 217b 2 *ś(i)śk[i]ss oki w(ā)kmtsam śamweṃci aṣūk* “les mâchoires (sont) excellentes et pleines comme d’un lion K.”.

Not : Bu lakṣaṇa U III 72, 31/1’de vardır : *burkanlarnuṅ ḡasıḡları arslanlarnuṅ teg bolup*.

25. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *biş otuzunç alḡu tataḡlarda adruk t(e)ṅgridem tataḡ azı-ḡinta aḡar* (5b, 18–19)

M. II. *t(e)ṅgridem tataḡka tegmiş taḡ tişleri* (11b, 15–16)

Skr. *rasarasāgra(-tā), rasarasāgravant, rasarasāgraprāptaḡ, rasarasāgrinaḡ*

Bk. E. 458 (21), 453b *rasāgra*, B. 566 (11), C. 592 (26), SH. 60a.

Toḥ. C. 592 (26), 213a 6 (n° 26) *tspokant tspokaşinās wākmant yom(u) ////* “ayant obtenu les saveurs comme saveurs spéciales” (c. -à-d. “possédant la meilleure des saveurs”).

Not : Bu lakṣaṇa TT VIII G 68 (Br.)’de vardır : *<e>rte yég tatıḡıḡ bulmuş erür*. Uyg. 11b, 16 *taḡ tişleri* “azı dişleri (aynen “daḡ dişleri”)), bk. Klaproth, *Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren*, Hamburg ²1985, s. 19 : *tach tisch* Backen zähne (Wahrscheinlich Berg-Zähne); *ttisättah :a (tiş ta :ḡ)* “molar tooth” (Literally “tooth mountain”), G. Clauson, “The Turkish-Khotanese Vocabulary Re-edited”, *İTED*, c. V/1-4 (1973), s. 40. Bu birleşik kelime U IV A 22’de geçmektedir : *biziṅ üstün altın taḡ tişim(i)z. taḡ tiş’in* “azı dişi” karşılığı olduğu Uyg. M. I.’deki *azıḡ+* “azı dişi” kelimesinden de ortaya çıkmaktadır.

26. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *altı otuzunç kiṅḡ yadvı yuḡa yılınçıḡ tili erür* (5b, 19–20)

M. II. *yuḡa yılınçḡa kiṅḡ yadvı tili* (11b, 15)

Skr. *prabhūtatanujihva, prabhūtajihva*

Bk. E. 458 (27), 382b *prabhūtajihva*, B. 567 (12), C. 593 (27), SH. 60a, 220a *jihvā*, 432a *vipula*, MW. 684c.

Toḥ. C. 593 (27), 292a 7 : *(şo)lāraṃ poñcām akmalşi mañ walyänt wär...////* (à rétablir conjecturalement *wārts* ou *wārtsi kāntu*) “(la langue) large recouvrant toute la lune de la figure jusqu’-au.....”.

27. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *yiti otuzunç ezrua t(e)ṅgriniṅ teg üni erür* (5b, 21–22)

M. II. *ezrua etinlig* (11b, 14)

Skr. *brahmasvara, brahmaghoṣā*

Bk. E. 458 (28), B. 565 (10), C. 593 (28), SH. 60a, 225a (1) *Gātha*, 355a.

Toḥ. C. 593 (28), 213a 7 (n° 28) //// *waśeṃ* “voix”. ... Les textes tochariens font fréquemment allusion à la voix brahmique, A *brahmasv/war-waśeṃ*, **bramñäktem waśeṃ* : B **brahmasvar-wek*, **bram-wek* : A : 267b 7, 268a 5, 378, 1; B : K3b 1, 12b 4.

Not : Bu lakṣaṇa *Burқан edgüleri* arasında U III 71, 72/14–16’da sayılmıştır : *sansız üküṣ ezrua t(e)ñgriniñg ünintin yigedmiş utmuş bolur ıduḡ ünleri*. Bu lakṣaṇa’ya sık sık Uyg. metinlerde işaret edilmektedir : *alku ünler arasın̄ta alkuta yig baştın̄kı uluḡ ezrua etinlig tikilig yañḡkuluḡ ününḡüz* Suv 346, 21 (DTS’den); *maitri burxan [se]wiglig ezrua ünin* Geng - Klimkeit, Maitr. H., 16. Kap., 2a, 5-6; *t(e)ñgri burxanniñg ezrua üni ḡop bulunḡ yuñḡakta istilti* op.cit., 7b, 15–16; *Burқан seviglig ezrua ünin* U III 34, 2–3, *tikilig yañḡkuluḡ brhmasavar ezrua ünin* TT X 190–192 vb. Ve krş. TT VIII G 70 (Br.) (skr.) *ratir ghosa* (atü.) *küwrüg ün̄i teg yañḡkuluḡ*.

28. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *sekiz otuzunç köküṣ öñglüg közi erür* (5b, 22–23)

M. II. *köküṣ öñglüg közi* (11b, 13–14)

Skr. *abhinīlanetra*

Bk. E. 458 (29), 53a *abhinīla*, B. 564 (6), C. 594 (29), SH. 60a.

Toḥ. C. 594 (29), 213a 7 (n° 29) *tseṃ-yokāñ aśäm* “des yeux de couleur bleue foncée” (cf. 217b 1-2, à rétablir ainsi). Cf. 314a 7 *indranil̄ši wtsi tseṃ-(yokāñ aśäm)* //// “(les yeux) bleus foncés comme un parasol d’Indranīla”.

Not : Bu lakṣaṇa da *Burқан edgüleri* arasında U III 72, 24–26’da sayılmıştır : *kök rajav(a)rt öñglüg közin ol irinç tunlıḡlar tapa körüp üküṣ asıḡ tusu ḡılurlar*. Yine TT VIII G 70 (Br.)’de söz konusu lakṣaṇa’nın ETü. kısmı tamamen, Skr. i ise kısmen eksiktir : (skr.) *abhitil* ... *tā* (: *abhinīl* <*anetra*> *tā*). Bu mükemmellik Uyg. metinlerde Buddha’nın niteleyicileri arasında sık sık geçmektedir : *burқан raj(a)v(a)rt öñglüg közin* U III 36, 16-17; *kök rajav(a)rt öñglüg közin ol magat uluş* ... *titrü körüp* TT X 186–188; *köküṣ öñglüg körkle közin* Geng, Maitr. H., 2. Kap. 9b, 9; 2a, 19–21 vb.

29. Lakṣaṇa

Uyg. M. I. *toḡuz otuzunç ḡoduzlar buḡasınıñg teg kirpiki erür* (5b, 23–24)

M. II. *buḡalarnıñg teg kirpiki* (11b, 13)

Skr. *gopakṣma(n), gopakṣmanetra*

Bk. E. 458 (30), 216b *gopakṣma(n)*, B. 564 (5), C. 594 (30) SH. 60a.

Toh. C. 594 (30), 213a 7 (n° 30) *kayurşiss o(ki) püt kru* “des cils comme d'un taureau”, 292b 1 (n° 30) *kayurşāśśi lānt oki* //// “comme du roi des taureaux”.

Not : Uyg. 5b, 23 *koğuzlar buķası* + : *koğuz buķası* “yaban sığırı boğası, yak boğası”, krş. *koğuz buķası* Geissler - Zieme, *Uigurische Pañcatantra-Fragmente*, A I (14) 14; (20) 29; (62) 32 ve ayrıca bkz. s. 48, Anm. 14.

30. Lakšana

Uyg. M. I. *otuzunç uşnirin yaratmış töpüsü başı erür* (5b, 24-25)
M. II. *uşnirlağ töpüsi-i başı* (11b, 11-12)

Skr. *uşñīśaśīrṣa*, *uşñīśaśīraska(-tā)*, *uşñīśaśīrṣānavalokitamūrdha*, *uşñi*
Bk. E. 458 (32), 149b *uşñīśa* (1), B. 558 (1), C. 594 (31), SH. 60a,
218a *Uşñīśa*, 330a, 366b.

Toh. C. 594 (31), 213a 7 (n° 31) *uşñir mrācam* “l'uşñīśa (protubérance) sur le crâne”.

Not : Uyg. 5b, 24 *uşnir* < < Skr. *uşñīśa* “anything wound round the head, turban, fillet; a diadem, crown; a kind of excrescence on the head of Buddha” MW. 220b. Bu lakšana'yı krş. *körgeli bolğuluksuz uşnir lakşanlığ* BT VII F 6-8, ayrıca bkz. op.cit., s. 35, Anm. A 102.

31. Lakšana

Uyg. M. I. *otuz artuķı bir yağuruk(ı)ya toğmuş kazlar kanı atayı teg torluğ erñgeki erür* (5b, 25-27)
M. II. *torluğ iligi adakı* (11b, 28)

Skr. *jālāṅgulihastapāda*, *jālāvanaddhahastapāda*
Bk. E. 458 (6), B. 573 (30), C. 585 (5), SH. 60a.

Toh. C. 585 (5) —. Mais les descriptions des Bouddhas et Bodhisattvas mentionnent les filets aux doigts (des mains et pieds) : 217b 3 *sopiñ [pük p]rārwaṃ* “des filets à tous les doigts”, 273a 1 *sopisyo yetuñcās parnoñcā(s)* “les ... brillants, ornés de filets”.

Not : Bu lakšana'yı TT VIII G. 59 (Br.)'deki lakšana'lar arasında sayılan (skr.) *jālīnyasya* (atü.) *torı erür monuñg.* ile krş. Uyg. 5b, 26 *kazlar kanı* = Skr. *Rāja - haṃsa* “The king goose, leader of the flight, i. e. Buddha, one of whose thirty-two marks is webbed hands and feet” SH. 470b. İbareyi krş. *kazlar begiñge oķşatı* TT X 133. 5b, 26 *yağuruk(ı)ya toğmuş kazlar kanı atayı* ibaresini krş. *yağuru-ķy-a tuğmuş arslan enük-ķy-esi* Geissler - Zieme, *Uigurische Pañcatantra - Fragmente*, A 5 (136-137). 1-2. 5b, 27 *torluğ* “ağlı” buradaki anlamı “perdeli” = Skr. *jāla* “the web or membrane on the feet of water-birds” MW. 419c.

32. Lakšana


Uyg. M. I. *iki kırk iki kaş kavşutınta urun atlağ yurüñg tuşisi erür* (5b, 27-29)

M. II. *kaş kavşutınta urun atlağ yurü(n)g tuşisi* (11b, 12-13)

Skr. *ūrṇā bhruvāntare jātāvadātā mṛdutūlasamnibhā, ūrṇā bhruvor madhye jātā himarajataprakāsā, ...*

Bk. E. 458 (31), 150a *ūrṇā*, B. 563 (4), C. 595 (4), C. 595 (32), SH. 60a, 202a, 309b, 356b.

Toḥ. C. 595 (32), 213a 7 (n° 32) *ārki kum pārwanam* “une *ūrṇā* blanche entre les sourcils”, 292b 2 *lyutār memaş ārki ciñcār kum ā(pat) ////* “une *ūrṇā* très blanche et gracieuse, à droite”.

Not : Uyg. 5b, 28 *urun atlağ yirüñg tuü+* : *urun* < < Skr. *ūrṇā* “a circle of hair between the eyebrows” MW. 221b. *yürüñg tuü* = Skr. *ūrṇā*, bkz. SH. 198a  The curl between Śakyamuni's eyebrows, from it, in the Mahāyāna sūtras, he sends out a ray of light which reveals all worlds.” Bu özelliği U III 71, 11-14'teki *Burğan edğüsi* ile krş. : *miñg kün t(e)ñgri-niñg .. tümen ay t(e)ñgri-ning çoğinta yalıninta utmuş yigedmiş çoğluğ yalın-lıg bolur arji-lar iligi ..* . Metinlerde bu lakşana'ya sık sık işaret edilmiştir : *oñgaru evrilmiş urun lakşan-ın kaş kavışığınta tokılığ* Suv 652, 13-15 (BT VII, Anm. A 43'ten); *kaş kavışığı ikin araktı urun lakşanın bedüki biş sumır tağça* Suv 46, 16-18 (Tekin, Buddhistische Trinitätslehre, s. 191) vb. Bu lakşana için kullanılan bir başka ifade de *alın lakşanı*'dir : TT VII 52, 29 (bkz. UW 93b *alın*).

IV. Kısatmalar ve Bibliyografya

Alm.: Almanca.

Ana. Ağız.: Anadolu Ağızları.

Anm.: Anmerkung (Almanca eserlerde “not”).

AoF : Altorientalische Forschungen.

B.: Burnouf, M. E., *Le Lotus de la Bonne Loi*, Paris 1925.

Barutçu - SDB : Barutçu, F. Sema, *Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 1987.

bk.: Bakınız.

Br. Brahmi.

BT : Berliner Turfantexte, V. Zieme, P., *Manihäisch - Turkische Texte*, Berlin 1975; VII. Kara, G. und P. Zieme, *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung*, Berlin 1976; IX. Tekin, Ş., *Maitrisimit Nom Bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika - Schule*, 2 Teil, Berlin 1980; XIII. Zieme, P., *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin 1985.

c.: cilt.

C.: Couvreur, W., “Le caractère Sarvāstivāda - Vaibhāṣika des fragments tochariens A d'après les marques et epithètes du “Bouddha”, *Le Muséon* 59 (1946), s. 577-610.

- CAJ : Central Asiatic Journal.
- Clauson, G., "The Turkish-Khotanese Vocabulary Re-edited", *İTED*, c. V/1-4 (1973), s. 37-45.
- DTS : Nadelyaev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak, *Drevnetyurskiy slovar'*, Leningrad 1969.
- E.: Edgerton, F. *Buddhist Hybrid Sanskrit II : Dictionary*, New Hawen 1953.
- ED : Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Prethirteenth - Century Turkish*, Oxford 1972.
- EOsm.: Eski Osmanlıca.
- ETG : Gabain, A. v., *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara 1988.
- ETŞ : Arat, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Ankara 1965.
- ETü.: Eski Türkçe.
- EUT : Zieme, P. und G. Kara, *Ein uigurische Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*, Budapest 1978.
- Geng, Shimin, "Qādimqi Uygurcā iptidayi drama piyesasi "Maitrisimit" (Hami nüshası) ning 2 - pārdāsi haqqıdıqi tātqıqat", *TUBA* 4 (1980), s. 101-156.
- , und Klimkeit, H-J., "Das 16. Kapital der Hami - version der Maitrisimit", *TUBA* 9 (1985), s. 71-132.
- Geissler, F. und P. Zieme, "Uigurische Pañcatantra - Fragmente", *Turcica*, II (1970), s. 32-70.
- HtPar. Uygurca Hsüan tsang Biyografisinin Paris el yazması.
- İTED : İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi.
- Klaproth, J., *Abhandlungen über die Sprache und Schrift der Uiguren*, Paris 1820, II. Baskı Hamburg 1985.
- Kow.: Kowalewski, J. E., *Dictionnaire Mongol - Russe - Français I-III*, Kazan 1844-1849.
- M.: Metin.
- Maitr.: Gabain, A. v., *Maitrisimit, Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika - Schule*, (I), Wiesbaden 1957; II. Berlin 1961.
- Maitr. H.: Maitrisimit Hami nüshası.
- MK : Maḥmūd al - Kāşğarī; Atalay, B., *Divanü Lûgat-it-türk Ter-cümesi I-III, Faksimile, Endeks*, Ankara 1940-1943.
- Mo.: Moğolca.
- Moerloose, E., "The Way of Vision (*Darśanamārga*) in the Tocharian and Old Turkish Versions of the Maitreyasamitināṭaka", *CAJ* XXIII (1979), s. 240-249.

- Müller, F. W. K. und E. Sieg, "Maitrisimit und "Tocharisch", SPAW 1916, s. 395-419.
- MW : Monier - Williams, M., *A Sanskrit - English Dictionary*, Oxford 1899.
- Nadjip, N., *Uygursko - russkiy slovar'*, Moskva 1968.
- Radloff, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte I-IV*, St. Petersburg 1893-1911.
- , S. E. Malov, *Suvarṇaprabhāsa (Sutra Zoloto Bleska)*, St. Petersburg 1913-1917 (Bibliotheca Budhica XVII).
- s.: sayfa.
- SDD : *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, c. 3, L-Z, İstanbul 1947.
- Sertkaya, Osman F., (tenkit) "Maitrisimit Nom Bitig -I-", *TDAY - Belleten* 1982-1983, s. 253-271.
- , (tenkit) "Maitrisimit Nom Bitig'in Hamı = Komul Yazması -III-", *TDAY - Belleten* 1982-1983, s. 275-280.
- SH.: Soothil, W. E. and L. Hodous, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, London 1937.
- ShōAgon : Shōgaito, M., *Uigurugo. uigurubunken no kenkyū I. 'Kannonkyō ni fusawashii sanpen no Avādana' oyobi 'Agonkyō' ni tsuite*, Kōbe 1982.
- Skr.: Sanskrit.
- SPAW : Sitzungsberichte der preußischen Akademie der Wissenschaften.
- Suv : Suvarṇaprabhāsa, bkz. Radloff - Malov.
- TDAY - Belleten : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten.
- Tekin - Maytr.: Tekin, Ş., *Maytrisimit*, Ankara 1976 (Uygurca Metinler I).
- Tekin, Ş., "Buddhistische Trinitätslehre in der uigurischen Version des Goldglanz - Sūtra", *UJb* 33 (1961), s. 187-192.
- , "Some thoughts on the Etymology of the Turkish *üzengi* 'stirrup'", *TUBA* 9 (1985), s. 237-241.
- TezcanHt.: Tezcan, S., *Eski Uygurca Hsüan - Tsang Biyografisi X. Bölüm*, Ankara 1975.
- Toh. A, B : Toharca A, Toharca B.
- TS : *Tarama Sözlüğü, XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla, I-VIII*, Ankara 1963-1977.
- TSA : *Tocharische Sprachreste (A)*. Yay. E. Sieg ve W. Siegling.
- TT : *Türkische Turfan - texte*, V. Bang W. und A. v. Gabain SPAW 1931; VII. Arat, R. R., Berlin 1937; VIII. Gabain, A. v., Berlin 1954; X. Kowalski, T. Hrsg. A. v. Gabain, Berlin 1959.
- TTü.: Türkiye Türkçesi.

- TUBA : Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları.
U : Müller, F. W. K., *Uigurica* (I)–III, Berlin 1908–1922, IV. Hrsg.
A. v. Gabain, Berlin 1931.
UAJb : Ural - Altaische Jahrbucher.
Uyg.: Uygur Türkçesi
UW : Röhrborn, K., *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasian Lfg. I–IV*, Wiesbaden 1977–1988.
VEWT : Räsänen, M., *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki 1969.
YUyg.: Yeni Uygur Türkçesi
Zieme, P., “Ein uigurischer Erntesege”, *AoF* III (1975), s. 109–143.